

ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ПОГЛЯД НА ЛЕСЮ УКРАЇНКУ ТА ПОШУКИ ВПЛИВУ НА ЧИТАЧА

Над образом Лесі Українки добре попрацювала радянська влада, щоб затерти чи не найголовніше в її особистості. І досі за письменницею тягнеться довгий шлейф радянських штампів. В. Агеева зазначає, що «у радянському каноні Лесю Українку маргіналізували, зводячи її роль найперш до пропаганди ідей соціальної рівності. Підручники ненастанно тиражували мантру про "співачку досвітніх огнів" більшовицької революції і "дочку Прометея"» [1]. Саме такою ввійшла поетеса в уяву багатьох співвітчизників. Також науковці свідчать, що в радянські часи увиразнювали її героїчний спротив хворобі й узагалі саму хворобу [4; 8]. Тож не дивно, що у свідомості читачів склався образ Лесі Українки як слабкої тілом, але сильної духом революціонерки.

Показово (на це зокрема вказує О. Галета), що радянська цензура вилучала не лише суто ідеологічні моменти, а й фрагменти її біографії, які говорили про особисте, про сімейні стосунки [8]. Тобто робили те, що не давало бачити Лесю Українку як людину і тим самим віддаляло від неї читача. Нині дедалі частіше Лесю Українку розглядають через призму її особистого життя.

Завдяки радянській пропаганді за письменницею закріпився фактично **колоніальний бренд**, в якому ключовими були поняття: революціонерка, прихильниця марксизму, «Велика Хвора» [4], багатостраждальниця, борчиня з хворобою, «одинокий мужчина» (за І. Франком). Але в ньому не було ані спрямування на вияскравлення українськості письменниці, ані прагнення розкрити її багатоплановість. За влучним визначенням О. Забужко, відбулася «*культурна радянізація образу Лесі Українки*» [4, с. 63].

Сучасні реалії України актуалізують переосмислення життя і творчості письменниці і відповідно спонукають до пошуку нових впливів на читача.

Мета статті – визначити основні постколоніальні акценти, розставлені сучасними лесезнавцями, представити стислий огляд новітнього візуального контенту як відображення постколоніального бачення постаті і творчості Лесі Українки, надати методичні рекомендації щодо осучаснення її образу у свідомості учнівської і студентської молоді.

Нині вживають поняття *моделі прочитання, іміджологія Лесі Українки, позбавлення від обронзовіння, декомунізація Лесі Українки*. Ким же вона була насправді? І ким є для нас, її співвітчизників, які живуть в оновленій Україні? Над цими питаннями замислювались і замислюються не лише літературознавці й учителі. Могутнім каталізатором ребрендингу Лесі Українки стало, по-перше,

здобуття Україною Незалежності, що відкрило широкі обрії для вільного, постколоніального трактування її біографії і творів. Саме в 90-х рр. з'являються стаття Ліни Костенко «Геній в умовах заблокованої культури», праці В. Агеєвої, Т. Гундорової, С. Павличко та інших [2; 3; 5; 11]. А через три роки після Майдану 2004 р. побачила світ монографія О. Забужко [4].

Своєрідним каталізатором став також Євромайдан 2013-2014 рр. Саме тоді на стіні Інституту літератури з'явився графічний образ поетеси, який є одним із візуальних символів Революції Гідності. Пошук відповідей на запитання «Ким же була і ким є для нас Леся Українка?» активізував і її 150-річний ювілей.

Проаналізувавши вербальний, візуальний і вербально-візуальний простори сучасного буття письменниці, можна виокремити ті ключові моменти, які відкривають читачам нову, позбавлену від радянських пут, Лесю Українку, сприяють ребрендингу її образу. Це є надзвичайно важливим із погляду методики, адже саме з випрацювання методологічної основи подання образу того чи іншого письменника і починається викладання.

Розвідки сучасних літературознавців дають можливість виокремити рельєфи, спираючись на які, учні і студенти можуть вибудувати для себе власний образ Лесиноного світу. Серед акцентів, розставлених дослідниками [1– 8; 11], виділимо такі:

1. **Багатогранна сильна особистість**, яка випереджала свій час і яка може надихати сучасників своїм внутрішнім світом і його зовнішніми проявами на особистісне зростання.
2. **Патріотка**, яка, маючи перед собою різні варіанти життя, зробила свій екзистенційний вибір як громадянка неіснуючої тоді держави, що боролась за звільнення України від колоніального гніту.
3. **Інтелектуалка, лідерка думок не лише свого покоління, а й наступних.** Польська дослідниця А. Матусяк назвала Лесю Українку «українською Сократкою» [8].
4. **Феміністка, особистість, яка протистояла будь-якому насиллю над людиною.**
5. **Яскрава модерністка.**
6. **Євроінтеграторка.** Мандруючи світом фізично і за допомогою власних творів, насичених впливом західноєвропейської літератури, а також численних перекладів, Леся Українка тим самим торувала всім нам шлях до Європи.
7. **Творчиня мови, яка відіграла значну роль в інтелектуалізації української літературної мови, поліглотка.** Зокрема надзвичайно цікавим є питання про перекладацький світ Лесі Українки. Адже ще вісімнадцятилітньою дівчиною вона накреслила грандіозну програму перекладів творів світової літератури (у листі до брата Михайла 1889 р.), у межах якої переклала твори Данте, Шекспіра, Байрона, Гюго, Міцкевича, Метерлінка та багатьох інших.

8. **Тонка естетка**, яка пропагувала міський етностиль як візуальний вияв національної ідентичності, протест проти Емського указу 1876 р. Останнім часом актуалізувалася тема «Леся Українка і мода» [6].

Водночас, викладаючи літературу, варто враховувати і пораду Г. Грабовича про недоцільність ідеалізації Лесі Українки [7].

Як таку багатогранність і таку сучасність письменниці доносити учням і студентам? Напевно, багатогранними й сучасними методичними засобами. Найперше – стимулювати читання. Важливою подією у зв'язку з цим є не лише друковане видання 14-томника, а й поява його повної електронної версії, яка доступна для завантаження безкоштовно.

Однак як заохотити до читання? Пам'ятаємо, що сама Леся Українка писала про себе: “почитаемая, но не читаемая” (лист до матері від 12-13 березня 1913 р.) [12, с. 381]. Замислюючись над тим, чому сучасні діти і молодь не хочуть читати, науковці відзначають, що їм потрібен якийсь емоційний сплеск, який стане поштовхом до читання. Нинішнього читача приваблюють так звані емоційні гачки, які збуджують його емоційний інтелект. Саме в пошуку таких чинників впливу до ювілею побачили світ численні публікації з інтригуючими назвами на кшталт «Такого не розкажуть у школі» тощо.

За останні роки з'явився надзвичайно цікавий **візуальний контент**. Ще більше актуалізований і стимульований ковідним часом, він викликає у різних людей різні враження: і захоплення, і спротив, і розгубленість, і цілковите несприйняття, і подив. А все це породжує багато дискусій. Хтось (особливо молодь) саму ідею осучаснення образу Лесі Українки візуальними засобами сприймає з радістю. Дехто (насамперед люди старшого покоління) заперечує її. Головне – наскільки естетично, креативно, а найважливіше – відповідно до сутності письменниці це зроблено.

Звернемо увагу на найцікавіші, на наш погляд, способи наближення Лесі Українки до сучасного читача і візуальні провокації, які останнім часом сколихнули інтернет-простір.

I. Фотореконструкція образу. Багатьом сподобалось *оживлення кольором зображень Лесі Українки і її родини*, здійснене агенцією Fix.you.pics. До цих світлин, розміщених у фейсбуці, додано тексти, в яких цікаво представлено факти з життя письменниці. Значний резонанс (від різкого несприйняття до захоплення) викликали *фотореконструкції-осучаснення «Якби письменниця жила зараз»* (автори – Vraty, Назар Дубів).

II. Інтерес і дискусії супроводжували мистецький проєкт «Леся Українка: 150 імен», зокрема шанувальники творчості письменниці обговорювали **айдентику**, запропоновану агенцією Postmen. Автори прагнули актуалізувати творчість Лесі Українки для молоді. Водночас намагались знайти баланс між запитами різних аудиторій. В основу запропонованої айдентики покладено модерність постаті і творчості Лесі Українки [9].

III. З'явилися **мотиватори Малої академії наук України**, в яких обіграно цитати з творів письменниці у зв'язку з сучасністю [14].

IV. Щодо **анімації**, то популярністю користується мультфільм «Леся Українка: Мавка, фемінізм і 200 гривень» (2020 р.), озвучений І. Карпою. Дискусію викликало зіставлення першого і останнього тизерів мультфільму «Мавка. Лісова пісня» (Українська студія Animagrad (FILM.UA Group)), багато хто вважає перший образ Мавки кращим і доводить це з опорою на текст. В історії культури є випадки, коли модернізована екранізація спричинила сплеск читання твору. Так, фільм «Ромео+Джульєтта» (1996, реж. Б. Лурманн) навернув багатьох юних читачів до читання самої трагедії.

V. Побачило світ цікаве **біографічне науково-популярне видання для підлітків**, яке вдало поєднує в собі вербальне і візуальне начала. Це книга Н. Малетич «Леся. Мандрівний клубочок» (ілюстратор – М. Фоя) [10].

VI. Відбулась **онлайн-вечірка «На Zoom до Лесі»**. Учителі, учні і батьки з різних куточків України вивчали, які страви полюбили в родині Косачів, якими сімейними цінностями вони керувались, готували знаменитий Лизаветин борщ і англійський кекс, який пекла Леся Українка [13].

У ході шкільного і вишівського вивчення творчості письменниці рекомендуємо враховувати таке:

1. Не боятись пропонувати учням / студентам різні зразки візуалізації – і класичні, і модерні. Це може викликати дискусію.
2. Не бути категоричними, не нав'язувати своє бачення, водночас висловлювати його як привід до роздумів.
3. Дати можливість учням / студентам висловити власну думку, головне – аргументувати її фактами з життя письменниці, художніми творами.
4. Використовувати візуалізаційні матеріали за дидактичним принципом перенесення інтересу – якщо зацікавив мультфільм, візуальний образ тощо, пропонувати завдання, спрямовані на літературну освіту: порівняти з твором, науковими фактами, «впіймати» помилку (якщо вона там є) тощо.

Цікавими можуть бути такі **прийоми і види робіт**:

- створення і захист айдентики, спрямованої на популяризацію творчості Лесі Українки (дехто з учнів полюбає робити лепбуки, то чому б не запропонувати їм виготовити брендбук?);
- аргументація свого ставлення до візуалізованого образу поетеси;
- розвиток ідеї, закладеної у зразках візуалізації (наприклад: придумай другу серію мультфільму про Лесю Українку);
- порівняння класичних зображень і сучасних (зокрема відомих портретів Лесі Українки і її зображень на муралах);
- фантазування «Якби Леся Українка жила зараз».

Отже, в часи Незалежності відбулося постколоніальне переакцентування в розумінні особистості та художнього світу письменниці. Огляд сучасних

інтернет-матеріалів свідчить про те, що Леся Українка ввійшла в нашу масову культуру. Візуальні інтерпретації її образу викликають сприйняття й несприйняття, подив і захоплення. Що важливо – часто не залишають байдужими та породжують дискусії. Вважаємо позитивним сам факт співіснування різних візуаліційних пошуків образу й різних думок про них. Це створює дискусійне поле, в якому буде викристалізовуватися новочасний образ Лесі Українки як у глобальному плані, так і в особистісному, адже для кожного має бути своя Леся. Водночас не менш важливим є питання про межі інтерпретації письменницького світу. Наскільки це входження в масову культуру відкриє очі на багатогранну постать і творчість Лесі Українки, покаже час.

Список використаних джерел

1. Агеєва В. Леся Українка – 150 років. Як радянська цензура зліпила свій образ письменниці. *BBC News. Україна*. 24 лютого 2021 р. URL: <http://surl.li/xdwx> (дата звернення: 19.03.2021).
2. Агеєва В. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації : монографія. Київ : Либідь, 1999. 264 с.
3. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. Львів : Літопис, 1997. 297 с.
4. Забужко О. *Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій*. Київ : Факт. 2007. 640 с.
5. Костенко Ліна. Геній в умовах заблокованої культури : [доп. на Міжнар. симп. «Леся Українка і світова культура», м. Луцьк]. *Літературна Україна*. 1991. 26 вересня. С. 1; 3.
6. Леся Українка 150: Мода та одяг часів Лесі Українки. Лекція-екскурсія від О. Косміної: Чи була Леся Українка модницею? *Косач Talks*. URL: <http://surl.li/xdwr> (дата звернення: 19.03.2021).
7. Леся Українка 150: Як стати класиком? Леся Українка та літературний канон. *Косач Talks*. URL: <http://surl.li/xdwo> (дата звернення: 19.03.2021).
8. Леся Українка 150: Як читати і говорити про Лесю Українку? *Косач Talks*. URL: <http://surl.li/xdxc> (дата звернення: 21.04.2021).
9. Леся Українка. 150 імен. URL: <https://150imenlesi.org/> (дата звернення: 21.04.2021).
10. Малетич Н. Леся. Мандрівний клубочок. Київ : Портал, 2021. 152 с.
11. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : монографія. 2-ге вид. Київ : Либідь, 1999. 447 с.
12. Українка Л. Повне академічне зібрання творів : у 14 томах. Т. 14. Листи (1907–1913). Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2021. 616 с. URL: <https://cutt.ly/XmnOg3X> (дата звернення: 16.04.2021).
13. Улюблені страви Лесі Українки. *YouTube*. 23 лютого 2021 р. URL: <http://surl.li/xgfe> (дата звернення: 21.04.2021).
14. #wowlesya. Мала академія наук України. *Facebook*. URL: <http://surl.li/xdwt> (дата звернення: 21.04.2021).